

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2017. 2(1): 1-7

Haberlerde Gerçeğin Yeniden Üretilmesi: Batı Medyasında Doğu İmgesi

Nihal Kocabay Şener¹

İstanbul Ticaret Üniversitesi

İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

Özet

Medya en önemli temsil araçlarından biridir. Bireyleri, toplumları nasıl algılayacağımıza büyük ölçüde medya karar verir. Medyada yer alan haberlerde yeni bir gerçeklik ortaya konur ve izleyenlerin algıları bu gerçeklik üzerinden şekillenir. Bireylerin ve toplumların 'öteki' algısını da oluşturan medya içerikleridir. İnsanlık tarihinin en büyük karşıtlıklarından biri olan Doğu-Batı ayrışması günümüzde medya aracılığıyla sürmektedir. Bu çalışma Doğu'nun medyada nasıl temsil edildiğini genel çerçevesiyle tartışmaya çalışıyor. Ayrıca haber olgusunun bir gerçeklik oluşturma işlevi gördüğü göz önünde bulundurularak bilginin üretilmesi ve gerçeklik bağlantısını tartışıyor. Bu çalışma literatür taraması yöntemi ile haberlerdeki oryantalizm kurgusunu tartışmayı hedefliyor.

Anahtar Kelimeler: *Doğu-Batı, Oryantalizm, Medyada Temsil, Haberde Gerçeklik.*

Remanufacturing Reality in News: Orient Image in Occident Media

Abstract

Media is one of the most important presentation mediums. it is who decide how we see the individuals or societies. A new reality is presented on the media and with it the perception of the viewer is shaped. Perception of the "other" of the individuals and societies is also depends on content of media. One of the biggest conflicts of the human history which is between orient and occident still continues on the media. On this paper, the presentation of the orient is studied. Additionally the news' ability to create reality and its connection to reality is studied. The paper is focused on orientalism on the news with literature review.

Key Words: *Orient-Occident, Orientalism, Representation on Media, Reality On News.*

© 2017 OMU

¹ Yrd. Doç. Dr., Tel.: +90 444 0 413 / 4118. E-mail: nkocabay@ticaret.edu.tr

1. Giriş

İnsan zihni karşıtlıklar üzerinden şekillenir. Siyah olmasa beyazın, uzun olmasa kısanın bir anlamı olmayacaktır. Siyah, beyaz olduğu için; uzun ise kısa olduğu için vardır, varlığını karşıtına borçludur. ‘Ben’ olabilmek için bir karşıt gereklidir. ‘Ben’in oluşabilmesi için bir ‘öteki’nin varlığına ihtiyaç vardır. ‘Ben’ kendini ‘öteki’ üzerinden tanımlamaya muhtaçtır.

İnsanlık tarihinin en önemli ayrımlarından biri de bir ötekileştirme olan Doğu-Batı ayrımıdır. Olduğu varsayılan bu ayrım çeşitli yollarla önümüze çıkmakta, büyümekte, yerleşmekte ve yeniden üretilmektedir. Doğu-Batı ayrımının tarihsel kökenleri çok öncesine kadar götürülebilir olsa da günümüzde daha çok medya üzerinden şekillenir. Çok kapsamlı bir tanım olan medya birçok içerik üretir ve bu ürettikleri ile bireylerin, toplumların zihinlerini şekillendirir. Bu çalışmada ise medyanın ürettiği içeriklerden gerçeğe en yakın olan habere yoğunlaşılacak ve Batı’nın Doğu’yu medya aracılığı ile nasıl kurduğu tartışılacak.

Haber her ne kadar gerçek olarak tanımlansa da aslında haberin sadece gerçeğin bir kısmı, bir kesiti olduğu bu çalışmada savunulacaktır. Çünkü bir olayın, haber olma sürecinde geçirdiği dönüşüm ve aşamalar yeni bir gerçeklik üretiminin aşamalarıdır. Dolayısıyla haberde sunulanlar da haberi yapanlar tarafından yeniden üretilir. Özellikle Batı mediasında Doğu toplumlarına ilişkin haberlerin sunulması sırasında toplumlarından öğrendikleri bir takım önyargılar ile Doğu’yu değerlendirdikleri düşünülen habercilerin ürettikleri içerikler de önyargılı ve taraflı olacaktır. Oryantalist söylemlerle şekillenmiş olan Batılı zihin, aynı söylemleri medya üzerinden üretmeyi sürdürmektedir.

Doğu, Batı mediasının sahnesine mağdur ya da zalim olarak konuk olur. Doğu toplumlarına Batı mediasına konu olabilmesi için bir iç savaş, toplumsal çatışma, siyasi kriz ya da doğal afet yaşaması gerekir. Batılı okurlar sadece Doğu’nun olumsuz yönlerine tanık olarak zihinlerindeki Doğu imajının haklılığına inanırlar. Haberler, başka ülkelerde sıradan bir günün nasıl geçtiğini göstermezler ancak ne zaman bir karmaşa varsa o zaman bizim karşımıza haberler gelir.

Çalışmamız boyunca, Doğu’nun medyada nasıl temsil edildiği incelenmeye çalışılacak ve bu sırada yüzyıllara dayanan Doğu-Batı ayrışmasının temelleri gözler önüne serilecek. Bu yapılırken bir yandan da yeni bir gerçeklik oluşturma işlevi üstlenen haber olgusunun bilgi üretimi ve gerçeklik bağlantısı üzerinde durulacak. Konu ile ilgili literatür taraması yapılarak gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, haberlerdeki oryantalizmi tartışmak ve sorunun kaynağını belirlemeye çalışmaktır.

2. ‘Ben’ İçin ‘Öteki’yi Kurmak

‘Öteki’, en temel anlamda ‘ben’in (‘biz’in) ya da ‘kendi’nin karşısında konumlandırılır. ‘Ben’, ‘öteki’ni tanımlayarak aslında kendini tanımlar, ‘öteki’nde olmayanlar ‘ben’de vardır, ‘ben’de olanlar ise ‘öteki’nde yoktur. İyicil özellikler ‘ben’e, kötücül özellikler ise ‘öteki’ne aittir.

‘Öteki’nin oluşturulması bir dışlama ve farklılaştırma sürecidir, bu nedenle öncelikle ‘ben’ farkları saptar. Bireysel düzlemde de ele alınabilecek ötekileştirme süreci, toplumlar açısından bakıldığında kendi dışında olan toplumların aşağı görülmesiyle başlar.² Aşağı görülen toplumlar için pek çok farklı ölçüt kullanılabilir, bunlardan en yaygın kültürel değerleri karşılaştırmaktır. “‘Ben’, ‘öteki’ne değer biçerken ‘benim’ kültürümün ölçütlerini kullanır. Bu durumda ‘öteki’, kendisinin eksik halinden başka bir şey olamamaktadır. Öteki bu farkla kabul görmektedir, değiştirilmesi mümkün olmayan bir aşağıda olma hali içinde donup kalmaktadır. ‘Kendi’ ile ‘öteki’ arasındaki fark, farklı olanın çıkarılması, dışlanması ya da en uç durumda yok edilmesiyle sürdürülmeye çalışılmıştır” (Schnapper, 2005: 25-27).

Modernizm düşüncesinin getirilerinden biri Batı dışı toplumları ‘modernleştirerek’ Batı’ya benzetmedir. Bu sürecin dışında kalan toplumlar ise “barbar”, “geri kalmış” olarak etiketlenmektedirler. ‘Ben’in kendi toplumundan farklılık gösteren ‘öteki’ bugüne ait olmayan olarak düşünülür. Geçmişte donup kalmış, ilerleyemeyen bir yapıdır olsa olsa ‘öteki’. Bu nedenlerden dolayı ‘öteki’nin tanımlanmasında kullanılan en önemli kavramlardan biri de gelenektir. Geleneksel ve modern arasında bir karşıtlık göz önünde bulundurulursa, ‘öteki’ geleneksele, ‘ben’ ise modern olana aittir. Dolayısıyla biri geçmişe, diğeri bugüne ve geleceğe yazgılıdır; biri durağan diğeri ise devingendir. Durağan olduğu varsayılan ‘öteki’, değişmeyeceği ve ‘ben’den geri olduğu kabulüyle tanımlanması sürdürülür.

‘Öteki’ tanımı tek olmadığı gibi sabit de değildir, her toplum ve her dönem kendi ‘öteki’sini tekrar yaratır. Peki bu sürekli yaratılarak ‘ben’in karşısına konumlandırılan ‘öteki’nin amacı nedir? Çağlar boyunca toplumlar neden kendilerine bir öteki oluşturmuşlardır? Aslında bunun yanıtı, başta da değinildiği gibi, ‘ben’i oluşturmak ve kimlik kurmaktır. Ötekiliğin ve farkın üretimi sayesinde kimlik oluşturulur. “Böylesi bir dolayımın gerekliliği, kimlik ve farkın bu

² Kendi dışında kalanların aşağı görülmesi dışında bunun tam tersi de mümkün olabilir. Toplumlar kendi toplumlarını başka toplumlardan aşağı görerek kendilerini aşağılayabilir, başka toplumları üstün görebilirler. Bu da bir anlamda ötekileştirme sürecidir, ancak bu çalışmamız kapsamında değinilmeyecektir.

karşılıklı diyalektik oyununda üretilen Öteki'nin, aslında Özne'nin Öteki'sinden (yani kendi'nin yansımasından) başka bir şey olmadığını göstermektedir" (Yeğenoğlu, 1996: 137).

'Öteki'nin oluşturulmasının bir diğer nedeni ise 'ben'i bir arada tutabilmek için bir düşman yaratmaktır. 'Öteki' genellikle korkulması gereken bir unsur olarak tasarlanmıştır, uzak durulması ve uzak tutulması gerektirir. 'Öteki'nden uzak durabilmek için çok farklı yöntemlere başvurulabilir, araya hayali ya da gerçek duvarlar örülebilir mesela ya da topyekün bir gözetlemeye tabi tutularak ötekiler ayrıştırılmaya çalışılabilir. Bir tehdit unsuru oluşturularak 'ben'i daha doğrusu 'biz'i bir arada tutmak kolaylaşır. 'Biz'i oluşturan bireyler dışarıdan, bilinmeyen, 'öteki'nden gelebilecek tehlikelere karşı birbirlerine kenetlenme gereği duyar. Kavafis'in "Barbarları Beklerken"³ şiirinde söylediği gibi 'öteki', 'ben'in sorunlarına bir çeşit çözümdür aslında.

Başkası tarafından kurgulanmış olan 'öteki'ne kendini tanımlama imkanı verilmez, onu tanımlayacak olan onu kurgulayanlardır. "Ötekinin sesi yoktur. Ötekinin konuşmasına ve çağdaş varoluş koşullarında kendi varlık (ya da otantiklik) anlayışını tanımlamasına izin verilmemektedir" (Chambers, 2005: 108). 'Öteki' konuşmaz, onun yerine başkaları konuşur, başkaları onu şekillendirir, onun konuşmaya hakkı yoktur, kendini ifade etme yetkisi ona tanınmaz.

3. Oryantalizm: Batı'nın 'Öteki'si Olarak Doğu

Oryantalizm, Batı'nın Doğu'ya karşı merakı ve çözümleme isteği ile birlikte doğmuştur. Doğu üzerine yapılan araştırmalar oryantalizm başlığında toplanmış ve bu çalışmaları yapanlara ise oryantalist adı verilmiştir. Edward Said'in oryantalizmi yeniden yorumlaması ile birlikte artık kavram eleştirel bir ifade taşıyor hale gelmiştir. Öncelikle oryantalizmin kısaca tarihine ardından ise değişen anlam alanına bakalım.

Batı'nın Doğu ile ilgili ürettiği metinler daha önceden olsa da Batı'da resmi biçimiyle oryantalizm 1312'de Viyana'da toplanan Kilise Şurasının 'Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve Salamanca' üniversitelerinde 'Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice' kürsülerinin kurulmasının kararlaştırılmasıyla birlikte başladığı kabul edilmektedir (Said, 2006: 59). Binbir Gece Masalları'nın Avrupa'da 1704-1717 yıllarında basılmasıyla birlikte Oryantalist çağ başlamıştır. Doğu'ya seyahat Avrupalı romantikler açısından keşfetmek/hayal kurmak anlamına gelmekteydi. Benzer konular tekrar tekrar ele alınarak yeniden üretilmekteydi. 19. Yüzyıl boyunca Avrupa bilinci 'Doğu serabını' yani benzer ötekiyi yineleyip durmuştur (Tutal, 2006: 81). Batı'nın Doğu'ya ait ürettiği metinler, resimler, aslında her türlü bilgi oryantalist söylemin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Batı'nın Doğu hakkında yaptığı araştırmalar olarak tanımlanan oryantalizm, Edward W. Said'in 1978 yılında yayınlanan 'Oryantalizm' isimli çalışmasıyla farklı bir anlam kazandı. Said, oryantalizmi Doğu-Batı arasında bir güç ilişkisi çerçevesinde ele aldı ve siyasi çıkarlarla şekillendiği yorumunu getirdi. "Said farklılıkların tarih içinde dondurulmasını, Batı-dışı kültürler olarak kodlanan ilişkilerin 'geleneksel toplum' kategorisi içine hapsedilmesini, ve 'Öteki' olanı denetlenmesi ve modern olana dönüştürülmesi gereken bir 'kültürel nesne' olarak kurulmasını temsil eden ve bu nedenle Batı modernitesinin dünya üzerindeki kültürel liderliğini ve hegemonyasını meşrulaştırmayı amaçlayan bu tarih okuma anlayışına 'oryantalizm' adını verdi" (Kahraman & Keyman, 1998: 76). Oryantalizm, Batı'nın Doğu karşısındaki egemen durumunun fikirler dünyasındaki izdüşümü olarak, fikirler dünyasında da hegemonyasını devam ettirmesinin bir sonucudur. Siyasi, kültürel, coğrafi, edebi pek çok alandaki incelemeler, araştırmalar, üretimler neticesinde oldukça karmaşık bir Doğu ortaya çıktı ve bu Doğu'ya ait imgelerin üretilmesinde de hiçbir zaman sorgulanmayan Batı bilinci belirleyici oldu (Bulut, 2006: 168).

Batı dünyasının, Doğu dünyasını, özellikle İslami Doğu'yu betimlemede, var etmede ve temsil etmede kullandığı oryantalizmin temel amacı, Batı dünyasının Şark'a nasıl baktığını, onu nasıl algıladığını ve yorumlayıp yeniden 'dolaşıma soktuğunu' ele almaktır. Yüzyıllar öncesine dayanan Doğu-Batı ayrımı, Said'e göre, sadece coğrafi bir farklılığın çok ötesine geçmiş, Batı kültürün ürünleri vasıtasıyla imgesel bir farklılığa dönüşmüştür. Doğu, Batı için farklı bir mekan, medeniyet ya da kültür değil, farklı bir 'nesne' olagelmıştır (Turna, 2005: 220). Said (2008: 76), oryantalist düşüncenin temelinde 'dünyayı, büyük ve 'farklı' olanına Şark, 'bizim' dünyamız diye de anılan diğerine ise Garp veya Batı denilen iki eşitsiz parçaya ayıran, hayali ama yine de muazzam derecede kutuplaşmış bir coğrafya'nın var olduğunu düşünmektedir.

Said, oryantalizmde temel dogmaların var olduğunu ifade eder. Bu dogmalardan ilki, 'akılcı, gelişkin, insani, üstün Batı' ile 'sapkın, gelişmemiş, aşağı Doğu' arasındaki mutlak, sistemleşmiş farklılıktır. İkincisi, modern Doğu'nun gerçeklerinde

³ " ...

Çünkü hava karardı, barbarlar gelmedi.

ve sınır boyundan dönen habercilere göre,

barbarlar diye kimseler yokmuş artık.

Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan?

Bir çeşit çözümdü onlar sorunlarımıza" (Sökmen & Ertür, 2010: 10)

çıkarsanmış dolaysız kanıtlardansa Doğu'ya dair soyutlamaların, özellikle de 'klasik' bir Doğu uygarlığını temsil eden metinlere dayalı soyutlamaların daima yeğlenir olmasıdır. Üçüncüsü, Doğu'nun ezeli ebedi, tekbiçimli ve kendini tanımlamaktan aciz olduğu dogmasıdır; buna bağlı olarak, Doğu'yu Batı'dan bakarak betimleyen, büyük ölçüde genelleyci, sistematik bir sözcük dağarcığının kaçınılmaz, hatta bilimsel açıdan 'nesnel' olduğu varsayılır. Dördüncü dogma, Doğu'nun önünde sonunda ya korkulması gereken bir şey (Sarı Tehlike, Moğol sürüleri, kahverengi derililerin hakimiyeti) ya da edilgenleştirilerek, araştırma ve geliştirmeye, mümkünse doğrudan doğruya işgal edilerek denetim altına alınması gereken bir şey olduğudur (Said, 2006: 314-315).

Batı'da Doğu hakkında üretilen bilgi gerçeklerden ziyade Batı'nın kendi Doğu düşüncesinin yansıtılmasıdır. "Batı'da Doğu'ya dair yazılanlar Batılı kültür için istenilen, arzu edilen bir Doğu yaratma uğraşısıdır. Sorun aslında bu uğraş ile ortaya çıkmış olan Doğu'nun gerçek olduğunun düşünülmesi, hatta gerçek olan Doğu'nun o muhayyel olana uydurulmasıdır" (Sunar, 2007: 46). Dolayısıyla artık zihinlerdeki Doğu algısı gerçekten daha fazla gerçek olduğuna ikna olunandır. Sadece Batı'nın algısı bu yönde değişmemiştir, zaman zaman Doğu da kendini Batı bakışı ile algılar duruma gelmiştir.

4. Bir 'Öteki' Üreticisi Olarak Haber

Günümüz insanını yakından ilgilendiren haber kavramına ilişkin pek çok tanım bulunur. Haberi, üretim aşaması içinde değerlendiren James Watson, "Haber bir ileti formudur ve toplumla anahtar bağlantılar kurmamızı sağlar. Bugünün gerçeğini açıklayan söylemi ile olanı aktarmaktan çok gerçeği, kendi formu içinde yeniden kurar. Bu arada kaçınılmaz olarak, olanı yeniden kurarak aktarır" (Rigel & Çağlar, 2010: 12) diyerek eleştirel bir bakış getirir. Wilbur Schramm'a göre haber, insanların kafalarında oluşmaktadır, "Haber bir olayın kendisi değil, olaydan sonra ortaya çıkan kavram, olayın yeniden düzenlenmesidir" (Tokgöz, 1994: 124). Buna göre haber, bir olay değil, bir olayın gerçeklik çatısını tekrar kurmak için yapılan girişimdir. Her iki tanım da gerçeğin yeniden oluşturulması üzerinde durmaktadır. Haber bir gerçekten çok gerçekten bir kesit sunulmasıdır. Dolayısıyla bütünsel bir gerçekten alınan kesit yeniden inşa edilen bir gerçeği ortaya çıkarır. Haber gerçeğin yansıması değil; seçilmiş, kesit alınmış bir gerçeğin yansıtılmasıdır. Alınan kesiti etkileyen üzerinde uzlaşmaya varılmış olan kurallar⁴ olduğu kadar ayrıca kuruluşun yayın politikası ve haberi kurgulayan muhabirin dünya görüşü de etkilidir.

Gerçek-gerçek kesiti-haber olarak tanımladığımız süreci bir örnek üzerinden somutlamak doğru olacaktır: Elimizde tuttuğumuz bir elmanın yarısı çürük ve diğer yarısı ise hala çok gözalıcı olabilir. Karşıdaki kişiye elmanın hangi tarafının sunulacağı elinde elma olanın elindedir; isterse gözalıcı tarafını isterse çürük tarafını gösterir. Sunulan kişi ise hangi yarıyı görüyorsa –*muhalif bir okuma gerçekleştiriyorsa*– diğer yarının da aynı olduğuna inanacaktır. Elmayı elinde tutan yeni bir gerçeklik oluşturmuştur bu durumda. Gerçekten kesit alan haber de verilen örnekte olduğu gibidir, haberi kurgulayanlar yeni bir gerçeklik ortaya koyarlar. Haberi kurgulayanlar elmayı elinde tutanlardır ve hangi tarafının topluma gösterileceğine karar verenlerdir.

Bir gerçeğin oluşturulduğu haber süreci öncelikle bir bilgi üretimi sürecidir. Bilgi üretmek, gerçekliği oluşturmak ve güç arasında yakın bir ilişki vardır. Said'in de Oryantalizm çalışmasının kurucu düşünürlerinden biri olan Foucault'nun bu konudaki görüşlerine kısaca bakmakta ve yanlış anlaşılın noktalardan birini düzeltmekte fayda vardır. Bu yanlış anlaşılma Foucault'nun bilgiyi iktidar olarak görmediğidir. Foucault (2014: 94) için esas önem taşıyan nokta aynı tipte olan belli iktidar biçimlerinin gerek nesnelere gerekse yapıları bakımından nasıl olup da farklı bilgilere yol açtığıdır. İktidar ve bilgi arasında karşılıklı bir süreç görülür. İktidar bilgiye sahip olmayı, bilgi ise iktidara sahip olmayı getirir. Foucault'ya göre bilgi üretimi içinde bilen özneler ve bilinen/bilinecek nesnelere vardır. Bu ikili yapı haber açısından da değerlendirildiğinde haberi yapacaklar ile haberi yapılacaklar arasındaki bağlantıyı da çizer. Haber, bilen özneler yani haberi yapanlar ile haberi yapılanlar yani bilinen/bilinecek nesnelere arasında kurgulanır.

Haber yapısı gereği olumsuzluklar üzerine kurulur, olumlu olaylar genellikle haber değeri taşımazlar. "Haberler, hangi olaylara yer vermeyip hangi olaylara ışık tutacağını seçmek suretiyle gerçekleri titizlikle biçimlendirmiş olur. İşte tam bu noktada inanılmaz derecede büyük ve genellikle farkına varılmayan bir güç yatar: Bu, vatandaşların birbiri hakkındaki fikirlerini şekillendirme gücüdür; 'diğer insanların' tabiatıyla ilgili fikrimizin ne olması gerektiğini belirleme gücüdür; hayalimizde bir ulus inşa etme gücüdür" (Botton, 2015: 43).

Haberler, karşımıza çıkan 'ötekiler'i nasıl algılamamız gerektiğini bizlere söylerler. Başka ülkeleri nasıl algılamalıyız, başka milliyete ya da dine mensup olanları nasıl düşünmeliyiz, cinsel yönelimleri farklı olan bireylere yaklaşımımız nasıl olmalı? Bunlar gibi pek çok soruya haberler çoğu zaman egemen düşünce ikliminde yanıtlar üretirler. Hatta bizler 'ötekiler' ile hiç karşılaşmadan onların nasıl 'öcü'ler olduğuna dair bir fikir geliştirmiş oluruz haberler sayesinde.

⁴ Haberlerde bulunan kriterler araştırmalar sonucunda belirlenmiştir. Bir olayın haber olabilmesi için bazı kriterlere sahip olması gerekir. Galtung ve Ruge'un haber değeri kriterleri şöyledir: Olayın süre olarak uygunluğu, olayın büyüklüğü, olayın açıklığı/anlaşılabilirliği, olayın anlamlılığı, olayın uyumu, olayın beklenmedik oluşu, olayın sürekliliği, kompozisyon, seçkin uluslara yapılan göndermeler, seçkin kişilere yapılan göndermeler, kişilere yapılan göndermeler, olumsuz olana yapılan göndermeler (Rigel & Çağlar, 2010: 45-49)

Haberlerin toplumların karşısına çıkardığı en önemli bölünmüşlüklerden biri de Doğu-Batı ayrımıdır. Şimdi Doğu'nun haberler aracılığı ile nasıl öteki haline getirildiğine bakalım.

4.1. Medyada Yeniden Kodlanan Doğu

Haberler, bizlerin birebir olarak şahit olamadığı olayları bizlerin yakınlarına getirirler, böylece şahit olmadığımız olaylarla ilgili olarak da malumatımızın olmasını sağlarlar. Ancak yukarıda da söz edildiği gibi haberlerin bizlere sunduğu gerçekten bir kesittir, dolayısıyla ulaştığımız haberler gerçeğin bütünü değildir. Fakat algılarımız, tutumlarımız ve davranışlarımız ise aktarılan içerikler aracılığıyla belirlenir.

Haberler, 'biz'den olmayan bir takım 'öteki'ler çıkarıp karşımıza getirip koyarlar. Özellikle uluslararası haber üreticilerinin belirlediği en temel 'öteki' Doğu toplumlarına aittir, haber ile bize sunulan bilgiler ise genellikle yüzyıllardır Doğu ile ilgili üretilen bilgileri destekleyen verilerdir. Burada şu noktaya da dikkat çekmek gerekir: Batı kendisine Doğu'yu 'öteki' olarak tanımlamışsa da Doğu'nun da Batı'ya karşı bir bakışı, yıkmadığı yargıları vardır.⁵ Uluslararası medya Batı coğrafyasında şekillenir. Yaydığı haberler daha geniş kitlelere ulaştığı için yaydığı haberler daha büyük önem arz ederler. Şimdi Batı mediasının Doğu toplumlarına ilişkin haberlerde kullandığı şablonları derlemeye çalışalım.

Uluslararası haberlerde 'öteki'ne ilişkin haberlerde geliştirilen söylemi şöyle serimleyebiliriz:

- 'Öteki'lere ilişkin haberler her zaman olumsuzdur. "Belalar ötekileri bulmaktadır ya da onlardan kaynaklanmaktadır. Onların adları hep gözyaşı ve kan ile bir arada anılmaktadır. Medyada alanın ve zamanın kısıtlı olduğu anlayışıyla olaylarla ilgili bilgiler ayrıntılandırılmamakta, olayın art alanı verilmemekte, neden-sonuç ilişkisi kurulmamaktadır" (Uğur, 1991: 249).
- Uluslararası haber alanında karşımıza çıkan 'öteki'ler konuşturulduklarında otantik bir sesle bizlere seslenirler. "'Öteki'nin otantik sesini duyma arzusu' olarak adlandırabileceğimiz bu durumun gerisinde yatan anlayış ise, Öteki'nin ancak hakkında enformasyon edinilecek bir bilgi nesnesi olduğudur." (Yeğenoğlu, 2001: 293) Otantik sesi dışında pek sesi duyulmayan 'öteki'ler yerine başkaları konuşur. "Batı mediası, uluslararası iletişimin tek yönlü akışı içerisinde Batılı olmayan öbür bütün 'ötekiler'i temsil etme hakkını kendinde görmekte ve bize, 'bizi' 'onlardan' ayırt etme olanağı veren tanımları sağlamaktadır" (Morley & Robins, 1997: 183).
- Haber filmlerinde, haber fotoğraflarında Arap, kalabalıklar halinde gösterilir hep. Hiçbir bireysellik, hiçbir kişisel özellik ya da deneyim yoktur bunlarda. Resimlerin büyük kısmı kitlesel öfkeyi, sefaleti ya da akıldışı (dolayısıyla umutsuzca ayrık) jestleri gösterir. Tüm bu imgelerin ardında saklı olan şey, cihat tehdididir. Sonuç: Müslümanların (ya da Arapların) dünyayı ele geçirecekleri korkusudur (Said, 2006: 300).
- Medyada üretilen şeyler bir anda kendiliğinden oluşmuş ya da serbest olan şeyler değildir. Haberler öyle kendiliğinden oluşmamaktadırlar, resimler ve imgeler kendiliğinden bir yerden fırlayıp gözlerimize ve zihnimize girmezler. Tüm iletişim kanalları gibi televizyon, radyo ve gazeteler de bir şeyleri anlaşılır şekilde iletebilmek için belli kuralları ve gelenekleri izlerler; işte medyanın aktardığı malzemeye şekil veren şey de gerçekliğin iletilmesinden ziyade bu kural ve geleneklerdir (Said, 2008: 122).
- Dünyanın dört biryanından haber toplama gücüne sahip olan uluslararası medya organizasyonları Doğu ile ilgili yaptıkları haberlere Batı gözüyle ve dolayısıyla bir anlamda ön yargılı olarak bakmaktadır. Doğu'da olan haberleri izleyenler çoğunlukla orada yaşanan bir olayın olması nedeniyle gönderilmiş olan muhabirlerdir ve bu muhabirler genel olarak oryantalist söylemler içinde yetişmişlerdir. Muhabir sözü edilen yerde yaşasa yani Doğulu olsa dahi haberi merkeze gönderildiğinde farklılaşmaktadır. Çünkü haber medya organizasyonunun kimliğine uygun hale getirilmektedir. Doğu ile ilgili üretilen haberlerde de gerçeklikten kopartılarak Batı'nın gerçekliğine oturtulma söz konusudur. Batı, Doğu'yu geleneksel imajı ile birlikte algılamakta ve orada meydana gelen olayları da bu kapsamda değerlendirmektedir. Meydana gelmiş olan olayı muhabirler oranın siyasi, ekonomik, sosyal ve tarihsel koşullarıyla birlikte değerlendirememektedirler.
- Medyatik haber dilindeki 'Doğulu' çoğunlukla şiddet, terör, nefret, egzotizm ve ataerkil kabalık gibi Batı toplumlarının idealleştirilmiş duygu ve birey tiplerinin olumsuz ucu biçiminde kurgulanmakta, sunulmakta ve yargılanmaktadır (Arlı, 2009: 36). Haberlerin sunumuyla da Doğu, Batı'dan uzaklaştırılmakta ve farklılaştırılmaktadır.
- Batı mediasında özellikle Amerikan medya dilinde bir beyaz suçlu ise "suçlu"dur, eğer bir siyah suçluya "siyah suçludur". Eğer bir Hıristiyan terörist ise o "terörist"tir ama bir Müslüman terörist ise o zaman o "İslamcı

⁵ Bu konu Garbiyatçılık kavramlaştırması ile ele alınmaktadır. Oryantalizmin tersi olarak düşünülebilecek olan garbiyatçılık, Batı'nın insanlık dışı resmedilişi olarak ele alınabilir. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: (Buruma & Margalit, 2009)

terörist”tir. Bu yaklaşımla gazeteciler İslam’ı oldukça karmaşık ve geniş bir olguyu açıklamada her şeyin üstünü örten bir battaniye gibi kullanmaktadırlar (Uluç, 2009: 343).

Batı’nın haber medyasında kurgulanan Doğu’yu genel olarak yukarıdaki gibi özetlemek mümkündür. Haberi yapılan olaya göre yukarıdaki kalıplardan birinin içine yerleştirilir Doğu toplumları. Batılı zihinde yüzyıllardır konumlan(dırıl)mış olan Doğu, yine Batı’nın ürettiği haberlerle yeniden yeniden şekillendirilir, gerek şiddet, gerek egzotizm, gerekse despotizm diyarı olarak.

5. Sonuç ve Öneriler

Bir gerçekliğin inşası olarak ele aldığımız haber ‘ben’ dışında kalanların zihnimize şekillenmesini sağlayan en önemli etkenlerden biridir. ‘Öteki’nin oluşmasında ve oluşturulmasında katkı sağlayan haberler toplumsal olarak zihinlerde şekillenmiş olanı yeniden üretime sokar. Doğu’ya atfedilen değerlerle büyümüş biri medyada çalıştığı zaman zihnindekilerden bağımsız bir habercilik yapamayacağı açıktır. Dolayısıyla haber hem toplumsal algıyı şekillendiren hem de toplumsal algı ile şekillenendir.

Medya birçok konuda bilgi ürettiği nesneyi ötekileştirir ancak uluslararası haber söylemi içinde bakıldığında burada Batı’nın Doğu hakkında ürettiği haberler göze çarpar. Bu çerçevede;

- Doğu, her zaman Batı’ya göre farklılaştırılarak, Batı ile arasındaki farklar vurgulanarak sunulur.
- Doğu ile ilgili haberlerde çatışma, siyasi bunalımlar, etnik ayrımcılık ve özellikle İslam vurgusu öne çıkar.
- Verilen haberlerde “neden” ve “nasıl” sorularının yanıtları bulunmaz ve olayların tarihselliği ile ilgili bilgi verilmez.
- Haberlerde zaman zaman yerel kaynaklardan daha sık olarak Batılı kaynaklara yer verilir ve bu sayede Doğu susturularak Batı’nın onun adına konuşması sağlanır.

Doğu ile ilgili haberlerde dikkat çeken özelliklerden biri de Doğu’ya atfedilmiş olan niteliklerin haberlerde kullanılmasıdır. Geleneksellik, otorite, devlete bağlılık, değişmezlik bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Doğu ile ilgili haberlerde, eğer varsa, İslam unsuru mutlaka ön plana çıkarılır. Özellikle şiddetle ilgili olaylarda Müslüman ve İslam tanımlaması mutlaka yapılmakta ve Batı zihninde oluşmuş olan İslam ve şiddet ikilisi sürekli pekiştirilir.

Uluslararası haber akışı, haber söylemi, yüzyıllardır süren Doğu-Batı karşıtlığı, Doğu’nun Batı medyasında nasıl sunulacağına sınırlarını belirleyen etkenlerden. Batı’nın Doğu toplumlarını nasıl haberleştirdiğine ilişkin tartışmalar çokça yapılıyor. Bu çalışma yapılan tartışmaların bir derlemesini ve Doğu’nun nasıl haberleştirildiğini sunmayı amaçladı. Ancak artık şikayet etmek ve tespit yapmanın ötesinde neler yapılabileceğinin tartışılması gerekliliği ön plana çıkıyor. Batı’yı bir göz olarak konumlandırdığımızda, öteki/doğu’lu olarak gözetlenerek yönlendirilen olmaktan uzaklaşıp, kendi “bakışı” olan ve “görüp yönlendiren” olmayı doğru bir dönüşümün de başlangıcını oluşturabilir. Nasıl okuduğumuz önemlidir. Nasıl okunacağımız ise nasıl yazdığımız ile ilgilidir. Doğu’nun kendini başkalarının kalemine bırakmadan kendini kendisinin yazması gerekliliği artık ortadadır. Bu önerinin çok kolay olmadığı nettir ama imkansız da değildir.

Doğu toplumlarının kendi haber kaynaklarını oluşturması gerekliliği ortadadır. Çünkü Batı medyasında yayınlanan haberler sadece Batı’da değil, tüm dünyada dolaşıma girmekte ve self-oryantalizmi de tetiklemektedir. Doğu toplumları kendilerine ilhaberleri çoğu zaman Batılı haber kaynaklarından almakta ve kendilerine bir başkasının gözlüğü ile bakmaktadırlar. Doğu’nun küresel haber medyasına sahip olmaması (Al Jazeera dışında) ve yerel kaynakların birbirleriyle işbirliklerinin zayıf olması çözülmesi gereken sorunlar arasında yer almaktadır. Bilgiye sahip olmanın ve onu üretmenin her zamankinden daha önemli olduğu bu dönemde ‘öteki’ ilan edilenlerin seslerinin daha yüksek çıkması kendilerini doğru ifade edebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Küresel medya organizasyonlarına direnabilmenin güçlüğü elbette ki ortadadır, ancak yeni bir söylem oluşturma Doğu’nun kendini anlatabilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle küresel bir medya oluşturmak Doğu toplumlarının gereklilikleri arasında yer almaktadır.

Diğer yandan akademik yazın alanında da ötekileştirme, oryantalizm ve medya çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle son dönemlerde ‘biz’ ve ‘onlar’ söylemlerinin (Uluslararası Af Örgütü Raporu 2016/17-Dünyada İnsan Haklarının Durumu, 2017) dünya siyasetinde kendine yükselen bir hızla yer bulması medya içeriklerini de kuşku yok ki etkilemektedir. Bu sebeple hem küresel hem de ulusal medyada yer alan ötekileştirici, oryantalist ve self-oryantalist söylemlerin incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışma haberde gerçekliğin yeniden nasıl üretildiği ve Doğu toplumlarının Batı medyasında hangi kalıplarla yer bulduğu üzerine odaklanmıştır. Alana ilişkin yapılacak çalışmalarda seçilen bir konu üzerinden haber analizlerinin yapılabilmesi mümkündür. Özellikle mülteciler, terör, islamofobi gibi konulara ilişkin yayınlanan haberlerde oryantalist söylemin ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye’deki haber medyasının da self-oryantalist bir söylemi çoğu kez kullandığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Arlı, A. (2009). *Oryantalizm Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Botton, A. d. (2015). *Haberler -Bir Kullanma Kılavuzu-*. (Z. Baransel, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bulut, Y. (2006). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Buruma, I., & Margalit, A. (2009). *Garbiyatçılık*. (G. Turan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Chambers, I. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. (İ. Türkmen, & M. Beşikçi, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kahraman, H. B., & Keyman, E. (1998). Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2, 75-88.
- Morley, D., & Robins, K. (1997). *Kimlik Mekanları*. (E. Zeybekoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rigel, N., & Çağlar, Ş. (2010). *Kanatlı Kelimeler - Örneklerle Haber Tasarımı*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- Said, E. (2006). *Şarkiyatçılık*. (B. Ülner, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, E. (2008). *Medyada İslam*. (A. Babacan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. (A. Sönmezay, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sökmen, M. G., & Ertür, B. (2010). *Barbarları Beklerken*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sunar, L. (2007). Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız? L. Sunar içinde, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu* (s. 27-53). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü.
- Tokgöz, O. (1994). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Turna, B. B. (2005). Şarkiyatçılığı Anlamak: Edward Said'in 'Şarkiyatçılık'ı Üzerine Notlar. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 20, 219-241.
- Tural, N. (2006). *Küreselleşme İletişim Kültürlerarasılık*. İstanbul : Kırmızı Yayınları.
- Uğur, A. (1991). Zihinlerin Yeni Efendileri: Medyalar. Y. Kaplan içinde, *Enformasyon Devrimi Efsanesi* (s. 233-256). Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm*. İstanbul: Anahtar Yayınları.
- Uluslararası Af Örgütü (2017). *Uluslararası Af Örgütü Raporu 2016/17-Dünyada İnsan Haklarının Durumu*.
- Yeğenoğlu, M. (1996). Peçeli Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark. F. Keyman, M. Mutman, & M. Yeğenoğlu içinde, *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* (s. 107-159). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğenoğlu, M. (2001). Çokkültürlülük Disiplinlerarasılık mıdır? T. Bora, S. Sökmen, & K. Şahin içinde, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* (s. 287-298). İstanbul: Metis Yayınları.